

GEORGE RUDÉ • Fransız Devrimi

GEORGE RUDÉ 1910'da doğdu. Gençlik yıllarında İngiltere Komünist Partisi'ne katıldı. Özellikle Fransız Devrimi ve halk kitlelerinin tarihteki rolü üzerine yaptığı çalışmalarla tanındı, saygın tarihçiler arasına girdi. 1987'de emekli oluncaya kadar çeşitli üniversitelerde dersler verdi. "Aşağıdan tarih" anlayışıyla birçok tarihçiyi etkileyen Rudé 1993'te hayatını kaybetti. Birçok kitabı ve makalesi bulunan Rudé'nin en önemli çalışmaları arasında *The Crowd in the French Revolution* (1959), *The Crowd in History* (1964), *Revolutionary Europe: 1783-1815* (1964), *Europe in the Eighteenth-Century: Aristocracy and the Bourgeois Challenge* (1972), *Ideology and Popular Protest* (1980) [*İdeoloji ve Popüler Protesto*, çev. Billur Yılmazyığıt, Sarmal, 2010], *The Face of the Crowd: Selected Essays of George Rudé* (1988) sayılabilir.

The French Revolution

© 1988 George Rudé

Kitabın ilk baskısı "Weidenfeld & Nicolson Ltf., London" tarafından yapılmıştır. Bu kitabın yayın hakları Anatolialit Telif Hakları Ajansı aracılığıyla The Orion Publishing Group Ltd.'den alınmıştır.

İletişim Yayınları 2130 • Tarih Dizisi 92

ISBN-13: 978-975-05-1729-7

© 2015 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2015, İstanbul

EDITÖR Kıvanç Koçak

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Jean-Baptiste Lesueur, "Özgürlük ağacının dikilişi",
1791 civarı, Musée Carnavalet, Paris

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ - DİZİN Oben Üçke

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

GEORGE RUDÉ

Fransız Devrimi

The French Revolution

ÇEVİREN *Ali İhsan Dalgıç*

*Sadece ve yalnızca Doreen'e,
başka kime olabilir ki?*

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ KISIM

GİRİŞ	9
1 Devrim Neden Fransa'da Oldu?	11
2 Tarihçiler ve Fransız Devrimi	25

İKİNCİ KISIM

BAŞLANGIÇ YILLARI	43
1 Devrim Nasıl Başladı?	45
2 1789: "Burjuva" Devrimi	59
3 "Halk" Devrimi	73

ÜÇÜNCÜ KISIM

MEŞRUTİ MONARŞİ	89
1 "89 İlkeleri"	91
2 1791 Anayasası	95

DÖRDÜNCÜ KISIM

İKTİDAR SAVAŞI	107
1 Monarşinin Sona Ermesi	109
2 Jirondenler ve Jakobenler	121
3 Jakobenler ve Sankülotlar	131
4 "Devrimci" Hükümet	143

5 Thermidor.....	155
6 “Mülk Sahiplerinin, Varlıklarının” Cumhuriyeti.....	161

BEŞİNCİ KISIM

NAPOLEON	179
1 İktidara Gelişi.....	181
2 Fransa’daki Reformlar.....	191

ALTINCI KISIM

DEVİRİM VE AVRUPA	201
1 Kurucu Meclis’ten Direktuvarlık Dönemine Kadar.....	203
2 Konsüllük ve İmparatorluk Dönemleri.....	217
3 Devrimin Bilançosu, 1815-1848.....	231

YEDİNCİ KISIM

DEVİRİM VE DÜNYANIN KALAN KISMI	245
1 Dünyayı Etkileyen Tarihî Bir Olay Olarak.....	247
2 Fransız Geleneği ve Mirası.....	253

ANA KARAKTERLER DİZİNİ	259
-------------------------------------	-----

1775-1851 ARASI MEYDANA GELEN

OLAYLARIN KRONOLOJİSİ	263
SÖZLÜK	269
KAYNAKÇA	277

BİRİNCİ KISIM

GİRİŞ

1 Devrim Neden Fransa'da Oldu?

1789 yılında neden Avrupa'nın başka bir yerinde değil de Fransa'da devrim oldu? Belçika'nın Avusturya'ya, Polonya'nın da Rusya'ya karşı bazı milliyetçi başkaldırıları olduğu açık bir gerçektir. Felemenk Cumhuriyeti'nde (günümüzün Hollanda'sı) "yurtseverler" (başlamadan bitse de) bir politik devrim girişimi olmuş, 1768'de Cenevre Burjuvazisi'nin yaptığı darbe (*coup d'état*) onlara bazı anayasal haklar sağlamıştı. Ancak bu ihtilafaların hiçbirinde herhangi bir toplumsal grup öteki üzerinde kalıcı bir zafer sağlayamamıştı; bunların hiçbiri, siyasal otoriteyi ülkenin tamamına yaymadığı ya da yayma niyeti taşımadığı için "demokratik" değildi ve hiçbiri toplumu dönüştürmeye yönelik etkiler yaratacak ilerici nitelikli uygulamalar göstermemişti. Bu, sadece Fransa'da gerçekleşti; daha sonra Fransa'daki devrimci değişimin rüzgârıyla söz konusu ülkelerde ve elbette başkalarında yaşanan devrimci dalgalar bu kitaptaki konumuz değil.

O halde, bu tür bir devrim neden Fransa'da oldu? Tarihi geriye doğru okumakta becerikli tarihçiler bu soruya, kendilerinin ya da çağdaşlarının önyargılarına bağlı olarak değişik cevaplar vermektedir ki, bunlara sonraki bölümde yer vereceğiz. Ama biz öncelikle *ancien régime* dönemindeki Fransız toplu-

muna, kurumlarına ve hükümet düzenine göz atmakla başlayalım. Böylece 1789'da ortaya çıkmaya başlayan dramatik olayların perde arkasını görme olanağını bulabiliriz.

18. yüzyıl Fransız toplumunu bir piramit gibi düşünebiliriz: Tepe noktasında Saray (court) ve aristokrasi, orta bölümünde “orta” sınıflar ya da burjuvazi, tabanında ise köylüler, şehirli esnaf ve zanaatkârlardan oluşan “alt sınıf” yer alıyordu. Kuşkusuz bu, yeni bir şey değildi; o dönem Avrupa ülkelerinden herhangi birinde karşılaşılabilecek bir toplumsal yapıydı. Dolayısıyla dönemin Fransız toplumunu diğerlerinden ayırtıran farklı olguyu bulabilmek için başka bir yere bakmalıyız: Fransız toplumsal piramidinin tabakaları içinde ve arasında bunları oluşturan toplumsal kesimler birbirine karışmıştı. Teoride mutlak olan monarşi, içinde kendi çöküşünün tohumlarını taşıyordu; imtiyazlı ve zengin de olsa aristokrasi uzun zamandır resmî kurumlardan uzak tutulduğu için kırgındı; giderek artan refahına rağmen burjuvazinin toplumsal statüsü kabul görmüyor ve yönetime katılmada zenginliğiyle orantılı paya sahip olamıyordu; okur yazarlığı ve bağımsızlığı giderek artan köylüler (en azından bazı bölgelerde) hâlâ yük hayvanı gibi görülüyor, horlanıyor ve aşırı vergiye tâbi tutuluyorlardı. Üstelik var olan bu çatışmalar ve gerginlikler yüzyıl biterken daha da keskinleşiyordu.

Şimdi, piramidin tabanından başlayıp tepesine doğru ilerleyerek bu sorunları daha yakından ele alalım. Köylüler, genel olarak, dönemin diğer Avrupa ülkelerindeki kadar yoksul ve bağımlı değildiler. *Ancien régime*'in sonlarına doğru, tahminen her dört köylü ailesinden biri tüm haklarıyla kendi toprağına sahip olmuştu. Azı görece zenginleşerek köy ağası (*coqs de vilage*) konumuna gelmiş, bazıları küçük çiftliklere sahip olarak refaha ulaşmıştı, geri kalanların birçoğu (çağdaş İngiliz gezgini Arthur Young'ın *Fransa Seyahatleri* adlı eserinde değindiği gibi) “yoksuldu... topraklarının çocuklar arasında bölünüp iyice küçülmesi yüzünden sefil durumdaydı.” Hiç sermayesi olmayan, toprak sahiplerinin yanında sermayeleri olmadan çalışan ve ürünlerini yarı yarıya paylaşan köylülerin yarısından fazlası yoksul *ortakçılar* (*métayers*); dörtte birinden biraz fazlası da üc-

ret karşılığı çalışan ya da küçük arazileri kiralayarak üretim yapan topraksız tarım işçisiydi. Yirmi birinden daha azı da –bunların çoğu doğudaki asillerin ya da Kilise'nin topraklarında yaşayan– toprağa bağlı köylülerdi, ancak bunların toprağa bağlılığı çok sıkı değildi ve krallığın adaleti bunlara ulaşmıyordu. Yasal hakları bakımından diğer Avrupa ülkelerindeki köylülere göre daha az baskı altında olmalarına rağmen Fransız köylüleri ağır vergi yükü altında eziliyordu: Kilise'ye ödedikleri yüzde onluk vergi (*tithe*); gelirden ya da araziden devlete ödedikleri doğrudan vergi (*taille*), yüzde “yirmilik” gelir vergisi (*vingtième*), insan başına kelle vergisi (*capitation*), tuz vergisi (*gabelle*); Kilise'nin ya da aristokratların arazilerinde yaşayan köylülere ödeme yükümlülüğü getiren örneğin nakit ödemeli feodal kira (*cens*), aynı kira (*champart*), arazi alım satımından kaynaklanan (*lods et ventes*) vergiler de bu liste içinde yer almaktaydı. Ayrıca yol yapımında zorunlu çalışma (*corvee*) gibi hizmetler de köylülerin yerine getirmek zorunda oldukları yükümlülükler arasındaydı. Köylü, arazi sahibi değilse ya da arazinin tam kullanım hakkı yoksa senyörüne ait değirmeni, şarap üretim atölyelerini, fırını kullandığında da ödeme yapmak durumundaydı. Köylünün statüsünün yanı sıra, üzerindeki vergi yükünün ağırlığı bölgeden bölgeye büyük farklılıklar göstermekteydi; bazı bölgelerde bu yük çok da ağır değildi. Ancak yıllar içinde ortaya çıkan kötü hasat ve ekonomik kriz dönemlerinde bu yükler tüm köylüler için çok can sıkıcı ve dayanılmaz olmaya başladı. Yüzyıl biterken sorun, kısa zamanda orta sınıfları da kapsayacak biçimde büyüdü.

Asiller ya da aristokrasi (amacımız açısından ikisi de aynıdır) iki grupta ele alınabilir: Geleneksel “kılıç/şövalye” asilleri (*noblesse d'eepe*) ve eski varlıklı burjuvaların 17. yüzyıldan itibaren krallık bürokrasisinin özellikle gelirlerini ve kurumlarını satın alarak elde ettiği asillik (*noblesse de robe*). Bu, onlara idareci veya devlet memuru olma ve *Parlements*'e* girme yolunu açtı – zayıf ve bölünmüş hükümetler döneminde, tembel ve yetersiz yöneticilerin iktidarında, hükümet fermanlarına karşı du-

(*) Bkz. Sözlük.

ran politik güç sahibi büyük bir yasal konsey oluşturdular. Bu konseyler, XIV. Louis döneminden itibaren, 1640'lı yılların sonundaki ve 1650'lerin başlarındaki Fronde İç Savaşı'nda yıkıcı faaliyetlerde bulunan eski asilleri cezalandırarak onların reddedilmelerini sağladı.

Yüksek mevkilerini kaybeden bu eski asiller duydukları küskünlüğe rağmen, büyük arazi sahipleri olduklarından, malikane sahibi eski senyör haklarını kullanarak ordudaki üst düzey görevlerine devam ettiler: Yerel yargılama ve denetim haklarını; avlanma hakkını; değirmen, fırın, şarap imalathanesi sahibi olma (*banalités*) gibi tekel haklarını ve bunların da ötesinde köylülerden feodal kira ve hizmet alma haklarını kullanmayı sürdürdüler. Ayrıca, asaletlerinin kökeni ne olursa olsun, Fransız asiller sınıfı bütün olarak, doğrudan ödenen vergiden muaf tutulmuştu. Temel ve ağır vergilerden her zaman kaçınmışlardı (tahmini gelir ve toprak üstüne konan) gelir vergisinin ve bu verginin tamamlayıcısı olarak XIV. Louis'nin uzun hükümler döneminin sonlarına doğru çıkan kıtlık sırasında koyduğu, "yirmilik" gelir vergisinin, kelle vergisinin kendi paylarına düşen kısmını hiçbir zaman ödememişlerdi. Üst kademeleri neredeyse istisnasız her zaman asiller sınıfında yer alan din adamları, asillerden daha fazla olan finansal imtiyazlarını sonuna kadar kullanmışlardı: Toprak sahibi olarak aldıkları kira ve feodal vergilere ek olarak yüzde onluk vergileri (*tithe*) tahsil ediyorlardı (bu, elde edilen ürünün yaklaşık 12'de birine denk düşüyordu); elde ettikleri bu gelirden küçük bir oranını gönüllü hediye (*don gratuit*) adıyla hazineye ödemekteydiler (kuşkusuz bu hediye bazı krallara daha az "gönüllü" sunulmaktaydı.)

İmtiyazlı sınıfların kullandığı imtiyazlar elbette kralın otoritesine bağlı olarak onun verdiği izin kadar kullanılabilirdi. Teorik olarak Fransa'nın yönetim sistemi hâlâ XIV. Louis'nin Versay'da yüzyıl önce kurduğu "mutlak" monarşiydi. Güneş Kral'ın soyundan gelen sonraki krallar döneminde sistem gücünü ve tebaasına söz geçirme yeteneğini kaybetti, imtiyazlı olsun ya da olmasın tebaalarının krallarına bağlılıkları yok oldu.

Bu, kısmen yönetimi zahmetli bir iş gibi gören XV. Louis'nin kişisel beceriksizleri ve kayıtsızlıkları, kısmen de imtiyazlılardan oluşan bürokratik yapının bizzat kendisinin kurallar bütününe dönüşmüş olması nedeniyleydi. Bu arada orta sınıf men-suplarının, yapılan hesapsız harcamalar, hizmetlerin büyük ölçüde sağlanamaması, varlıkları için büyük katkıda buldukları ama üzerlerinde hiçbir kontrol sağlayamadıkları sarayın ve hükümetin zorbalıkları yüzünden öfkeleri artıyordu. Babasının uzun krallığından sonra tahta geçen XVI. Louis, yönetimde esaslı reformlar yapmaya çalıştı; Saray'ın harcamalarını kısmak, ticaretteki kısıtlamaları kaldırmak, köylüler üzerindeki vergi yükünü azaltmak, illerde yerel meclisler oluşturarak yerinden yönetim gibi konular da adımlar atmaya uğraştı. Selefının aksine kişisel sorumluluk anlayışı çok gelişmişti. Bunun yanı sıra, yeni atadığı başbakan (*chief minister*) Turgot'nun kişiliğinde hem "Aydınlanmacıların" hem de sanayileşen orta sınıfların saygısını kazanmıştı. Ne var ki, tüm planlar alt üst oldu ve Turgot birkaç yıl sonra görevden uzaklaştırıldı. Neden? Orta sınıfın hoş karşıladığı Turgot reformları, Parlements'in, Saray'daki üst kademe din adamlarının ve aristokratların çıkarlarıyla çatışmıştı. Bu durum kendinden önceki Machault ve Maupeou ile kendinden sonra gelen Calonne, Brienne ve Necker'in durumlarına çok benziyordu. Bu gelişmeler, imtiyazlı sınıflar Parlements aracılığıyla gücü ellerinde tutmaları ve Saray üzerinde baskı kurarak yapılmak istenenleri engellemeleri yüzünden, monarşi ne kadar iyi niyetli, bakanlar ne kadar yetenekli olursa olsun kapsamlı reformların yapılmasının –on sene sonra da görüleceği gibi– mümkün olmadığını bir kez daha kanıtlamıştı. Bazılarının iştahını kabartan, bazılarını da kışkırtan ama kimseyi tatmin etmeyen reformlar en çok bu kadar yapılabilirdi. Ancak yapılanlar yine de savunulan ve korunmaya çalışılan imtiyazlı düzene nefreti artırmış, monarşiyi küçümsemeyi sağlayacak kadar yeterli olmuştu (bu oluşumun daha sonraki dönemlerde önemli bir etki yaratacağı görülecekti.)

Artan refah düzeyiyle orta sınıfın başka öfkeleri de açığa çıkmıştı. Bunlar arasında, devletin ve özel çıkarların zorla tahsil

ettiği ağır ödemeler ve vergiler yüzünden serbest ticaret ve üretime getirilen kısıtlamalar, devletin müfettiş ordusunun sürekli sorgulamaları sayılabilir. Ayrıca orta sınıfların toplumsal ve politik beklentilerinin karşılanması artan zenginlikleriyle uyumlu olmaktan çıkmıştı. Bankacılık, imalat ve ticaret yoluyla zenginleşen orta sınıfın uzun zamandır en büyük hedefi miras yoluyla geçen memuriyet ve askerî rütbeleri satın almaktı. Ancak bu tür atamalar –Fransa’da Mathiez, Lefebvre ve Godechot, Amerika’da da Ford ve Barber’in¹ ileri sürdüğü gibi– “aristokratik” ya da “feodal” tepki dönemi olan 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kısıtlanmaya başlamıştı. Bu uygulamaya verilebilecek en iyi örnek 1781 yılında çıkarılan Ordu Yasası’dır (*Loi Ségur*). Bu yasaya göre yüzbaşılık rütbesine ulaşabilmek, en az dört nesil öncesinden asalet unvanına sahip olmayı gerektirmekteydi. Dolayısıyla asil olmayanların ya da asalet unvanını yeni kazanmış olanların orduda bu rütbeyle görev yapmaları engellenmiş oluyordu. Ayrıca bu dönemde özellikle Aix, Nancy, Grenoble, Toulouse ve Rennes gibi kimi taşra *Parlements*’i kapılarını “dışarıdan gelenler”e kapatmıştı. Böylece, 1789 yılına gelene dek asalet unvanını taşımak, sadece ordu kademelerinde değil ama aynı zamanda Kilise ve idari görevlerde yer almak için vazgeçilmez bir gereklilik olmuştu.² Ancak, paradoksal biçimde, Jacques Godechot’un belirttiği gibi, “Fransız burjuvazisi çoğaldıkça, zenginleştikçe, daha iyi eğitim aldıkça kamu idaresinde kendilerine ayrılan görev alanları daraltılmıştı”.³ Bu yaklaşımlara karşı muhalefet edilip, “aristokrat” veya “feodal” tepki kavramları sorgulanırken⁴ *ancien régime*’in sonlarına doğru burju-

1 Godechot için aşağıdaki 3 no’lu nota, Lefebvre ve Mathiez için metin içinde söz edilen çalışmalara ve bundan sonraki bölümdeki notlara bkz. Ayrıca E.G. Barber, *The Bourgeoisie in Eighteenth-Century France* (Princeton, 1955) s. 112-25; F. Ford, *Robe and Sword: The Regrouping of the French Aristocracy after Louis XV* (Cambridge, 1953).

2 Bu paragraf ve ondan sonra gelen iddialar için *Revolutionary Europe: 1713-1815* (Londra, 1964) adlı eserime bkz.

3 J. Godechot, *The Taking of the Bastille* (Londra, 1970), s. 51.

4 Örneğin, C.B.A. Behrens, *The Ancien Régime* (Londra, 1971), s. 71; daha kapsamlı bir inceleme için D. Bien, “The Army in the French Enlightenment: Reform, Reaction and Revolution”, *Past and Present*, 85 (1979), s. 68-

vazinin, hükümet ve aristokratların giderek artan aşağılayıcı tavırlarıyla yüz yüze kaldıkları gerçektir. Mesele sadece kademeli olarak kapıların kapalı olması değildi – ki, bu imkânların sayısı abartılmış da olabilir-, ancak burjuvazinin zenginliğinin ve sosyal öneminin artması (tabii sayılarının da), onları bu imkânların daha da fazla olması gerektiğine inandırmıştı. Öfke ve şikâyetler toplumu kaplamıştı; Tocqueville’in *Ancien Régime* ve *Fransız Devrimi*’nde anımsattığı gibi, tarihte bu iki olgudan öne çıkan öfke olmuştur. Yazarları, gazetecileri ve çeşitli broşürler yazanları hariç tutarsak, Fransız burjuvazisinin tümü, öfkelerini açık bir politik ifadeye dönüştürmek için muhtemelen uzun süre beklemişlerdi. Aslında –göreceğimiz gibi– Parlements’e meydan okuyan üst düzey din adamları ve asiller ancak onların kıskırtmasıyla, “imtiyazlı” konumlarından vazgeçmeden ve devleti kontrol etmede uygun rol paylaşımına yanaşmadan sosyal eşitlik söylemlerini dile getirmeye başladılar.

Ancien régime’in bu son döneminde köylülerin de öfkeleri ve şikâyetleri artıyordu. Öncelikle, köylüler arasındaki zenginleşme yaygın değildi. Fransız köylüsünün ancak dörtte birinin toprağı vardı, bunların da büyük çoğunluğunun arazisi çok küçüktü; iyi hasat dönemlerinde bile ailelerini geçindirecek ürün elde edemiyorlardı. Çok sayıda köylü topraksızdı ve yarıcı olarak çalışıyordu, ekmeğini pazardan alıyor, en verimli mevsimlerde genel zenginlikten bir yoksul kadar bile pay elde edemiyordu. Bunun da ötesinde küçük toprak sahipleri, yoksul kiracılar ve kulübede yaşayanlar; zenginleşen toprak sahipleri ve daha zengin köylülerin fırsatları kollayarak arazi kapatma, köylülerin geleneksel hakları olan başak toplama ve hayvan otlatma gibi haklarını zor kullanıp ele geçirerek kârlarını artırmaları yüzünden daha da büyük haksızlıklara uğradılar. Genel hoşnutsuzların en önemli nedenlerinden biri de (asil ya da burjuva kökenli) büyük toprak sahiplerinin toprağına dayalı eski imtiyazlarını yeniden gündeme sokarak köylülerinden aldıkları vergilere ek yeni yükümlülükler getirmeleri olmuştu. Köylüler

---

98 ve D.M.G. Sutherland, *France 1789-1815: Revolution and Counterrevolution* (Londra, 1985) s. 9-21.

(ya da en azından içlerinden çoğu) bunları, 1789 tarihli “şikâyet defterleri”nde (*cahiers de doléances*) dile getirerek feodalitenin geri dönüşünden söz etmişlerdi. Birçok Fransız tarihçisi bu uygulamaları “feodal tepki”nin bir parçası olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte Alfred Cobban bu terimin kullanılmasına karşı çıkarak, büyük toprak sahiplerinin yaptıklarının, “eski dönemin canlandırılması değil de eski ilişkilere yeni iş yapma yöntemlerini uygulanması” olduğunu ileri sürmektedir.⁵ Köy üretimine uygulanan “kapitalizmin” yeni ruhu anlayışı abartılmış olsa da, bu görüşte biraz gerçeklik payı vardır. Ancak öyle olsa bile, köylülerin böyle ayırımlar yapma eğilimi yoktu. Onlar açısından, tanımadıkları yeni giysiler giymiş “feodalizm” (gördükleri haliyle) eskisinden de daha tiksindiriciydi.

Buna ek olarak –son zamanlarda ileri sürülen tezlere göre– tarım üretiminde ortaya çıkan zenginlik *ancien régime*’in sonlarına doğru durma noktasına gelmişti. Bu durum iki aşamada gerçekleşti. 1778’den sonra Fransa, Amerikan Bağımsızlık Savaşı’na katıldı, resesyona başladı ve sonunda birçok sanayi ve tarım ürününün fiyatları giderek düştü, tekstil ve şarap sektöründe kriz başladı. Tüm bu dönem boyunca küçük kiracı çiftçilerin, arazi sahiplerinin, şarap üreticilerinin kârları ağır ve kesintisiz vergiler, Kilise’ye ödedikleri *tithe* ve senyörlere ödenen ücretler, fiyatlardaki düşüş nedeniyle azalma eğilimi gösterdi; büyük arazi sahipleriye elde ettikleri senyörlük (ya da “feodal”) gelirleri yüzünden bu gelişmelerden etkilenmediler. Devresel depresyonun yanı sıra, 1787-89 yıllarında meydana gelen afetler ve kötü hasat da kıtlığa yol açtı; iki yıl içinde buğday fiyatları kuzeyde iki katına çıktı, 1789’un ortalarında 32 bölgenin (*generalites*) 27’sinde en üst düzeye ulaştı. Bu kriz şarap, süt ürünleri ve buğday üreten köylü çoğunluğunu hem üretici hem de tüketici olarak kötü etkiledi. Tarımdan sanayiye sıçradı; 1786’da İngiltere’yle yapılan “serbest ticaret” antlaşmasının yol açtığı işsizlik daha da artarak Paris’te, Lyon’un tekstil merkezlerinde ve kuzeyde korkunç boyutlara ulaştı. Köy ve kent-

5 A. Cobban, *The Social Interpretation of the French Revolution* (Londra, 1964), s. 123.

lerdeki ücretliler ve yoksul tüketiciler, yiyecek fiyatlarının hızla artması yüzünden günlük gıda harcamaları için olanaklarının çok ötesinde pay ayırmak zorunda kaldılar. Tüm bu gelişmeler sonucunda köylüler, zanaatkarlar ve küçük işletme sahipleri hükümete, büyük arazi sahiplerine, tüccarlara ve spekülatoörlere karşı ortak bir düşmanlık duygusu içinde birleştirdiler. Bu sınıfların devrime katılma nedeni “zenginlikten”⁶ çok yaşadıkları yoksunluk ve zorluklardı.

Ancak elbette, devrimin yapılması için sadece ekonomik zorluklar, toplumsal hoşnutsuzluklar, özlemlerin karşılanmaması yeterli değildi bunlardan fazlası gerekliydi. Geniş alana yayılmış farklı toplumsal sınıfların hoşnutsuzlarını ve özlemlerini bir araya getirmek için birleştirici fikirlere, umut ve muhalefet diline, kısaca ortak bir “devrimci ruh haline” ihtiyaç vardı. Önceki yüzyılda yapılan devrimlerin ideolojik hazırlığı politik kitle partileri tarafından oluşturulmuştu ancak 18. yüzyıl Fransı’sında devrimin başlamasından çok daha sonrasına kadar bu tür partiler yoktu; hatta 1830-1871 arasında yeni devrimlerin yaşanırken de böyle partiler mevcut değildi. Bu nedenle devrim için gerekli zemin başka yollarla yaratılmalıydı: İlk olarak Aydınlanma’nın önemli yazarlarından Burke ve Tocqueville’in *ancien régime*’in ideolojik tabanını zayıflatmasından söz edebiliriz. Montesquieu, Voltaire ve Rousseau’nun düşünceleri hızla yayıldı, yazdıkları aristokratlar ve halk kitleleri tarafından yakından izlenerek özümsemi. Din adamları arasında bile kuşku olma ve “dine uzak durma” yaygın bir davranış biçimi oldu. Voltaire’in yazdıkları Kilise içinde tartışmalara yol açarak, Kilise’nin kayıtsızlığını, hor görmelerini, düşmanlıklarını ortaya döktü (bu özellikle kilise cemaatlerinin, piskoposların kazandıkları yetkilere ve ulaştıkları zenginliklere karşı gösterdiği öfkede ifadesini bulmuştu). Bu arada “vatandaş”, “ulus”, “toplumsal sözleşme”, “genel irade” ve “kişi hakları” – kısa zaman sonra ortaya çıkacak “sıradan insanlar/Üçüncü Sı-

6 C.-E. Labrousse, *Esquisse du mouvement des prix et des revenus en France au XVIIIe SIÈCLE* (2 cilt, Paris 1933), ii, s. 637-42; *La Crise de l’économie française à la fin de l’Ancien Régime et au début de la Révolution* (Paris, 1944) s. ix-xli, 623.

nıf” (*third estate/tiers etat*)– gibi kavramlar yaygın biçimde kullanılarak politik alana giriyordu. 1788 ve 1789 yıllarında broşür yazarlarının büyük çabalarıyla yaygınlaşan bu kavramların temeli aslında, 1750’lerde Montesquieu, Rousseau ve o günün diğer “felsefi” eleştirmenlerinin yazdıklarından esinlenen Parlements üyelerinin bakanlık “despotizmine” karşı durarak verdikleri uzun savaşım sırasında oluşturdukları, itirazlar ve yakınmalar içeren politik elyazmalarıyla atılmıştı. Burada yeni olan şey, Parlements’in artık “filozofların” yaptığı gibi sadece bu politik elyazmalarıyla yetinmeyerek, kamuoyunu yönlendirip kitlelerin tahta karşı mücadelelerinde onlara aktif destek sağlamaya başlamış olmalarıydı.

Ne var ki, tüm bunlara rağmen, örneğin Ocak 1787’de, aydın bir Fransız ya da yabancı bir gözlemcinin devrimin çok yakında olduğunu söyleyebilecek iyi bir nedene sahip olduğunu ileri sürmek çok zordu, hatta bu devrimin nasıl yapılacağını önceden bilmek daha da zordu. Devrim gerçekleşikten sonra, geriye dönüp baktığımızda devrim için nedenlerin var olduğunu görmek çok kolaydır. Böyle bir öngöründe bulunulmuş olsa bile hâlâ eksik olan önemli bir öge vardı: Devrim ateşini yakacak, özellikle 1789’daki politik ittifakların kurulmasına yol açacak bir kıvılcıma, “tetikleyiciye” ihtiyaç vardı.

İlk kıvılcım, Fransız hükümetinin Amerikan devrimine katılma kararıyla çakılmıştı. Sonucun Amerika’nın iç tarihindeki gelişmelerle çok az ilişkisi vardır: Ne Damga Resmi (*Stamp Act*) isyanlarının ne de Boston Katliamı’nın Fransa’da olanlar üzerinde herhangi bir etkisi olmuştur. Fransızların (1789’daki İlk Devrimci Meclis’te hazırlayarak) ilan ettikleri Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’nin (*French Declaration of the Rights of Man*) içeriğinin, Amerikalıların 1776’da ilan ettikleri Bağımsızlık Bildirgesi’nin içeriğiyle benzer olduğu da ciddi biçimde ileri sürülemez. Her ikisi de o dönemde hâkim olan “felsefi” düşüncelerden esinlenerek yazılmıştı. Amerikan Bildirgesi’nin ilk yazarlarından Thomas Jefferson, Fransızların kendi bildirelerini yazmayı düşündükleri sırada Paris’teydi (konu tartışılırken görüşlerine başvurulmuş da olabilir); ancak her iki bildirgenin, tarz olarak ben-

zerlikler taşıyor olsa da amaç ve içerik olarak ortak yanları çok azdır. İki devrim arasındaki tek gerçek bağ Fransa'nın 1778'de, Amerikalıların yanında İngilizlere karşı sürdürülen savaşa katılma kararının yol açtığı sonuçlar açısından kurulabilir. Çünkü, beş yıl sonra, İngiltere'nin kaybedip Fransa'nın kazanmasıyla sonuçlanan savaşta İngiltere ekonomik bakımdan görece olarak kendini korumuş, Fransa ise savaşta aşırı kaynak kullanımı nedeniyle finansal olarak çaresizliğe düşmüştü. Bu olay Fransız Devrimi'nin ateşini yakacak kıvılcım ya da tetikleyici olmuştur.

Durumun vahametinin gelişmesi yine de zaman aldı. Savaşın bitiminden iki yıl sonra Fransız Maliye Bakanı Calonne, Fransa milli gelirinin dörtte biri oranında bütçe açığı verdi, bunun üzerine iflas bayrağını açarak olağanüstü tasarruflarını uygulamaya koydu. Geleneksel yöntemlerin uygulanmasına son verilmesi kararlaştırıldı. İdaresi güç Parlements yerine, krizi çözmeye ikna edilmelerinin daha kolay olacağı düşünülen seçilmiş "İleri Gelenlerden" (*Notables*) oluşan bir meclis kuruldu. Ancak, İleri Gelenler bakanlık reformlarını desteklemeyi reddettiler, çünkü bu reformlar sahip oldukları finansal imtiyazların kaldırılması tehdidini de içeren önerilere sahipti. Bunlar, tersine üç Sınıfı (*Estates*) temsil eden ancak 175 yıldır etkisizleştirilmiş Genel Meclis'in (*States-General*) toplanması için çağrıda bulunulmasını ve onlara da danışılmasını önerdiler. Ne var ki, bakanlık bu öneriyi kabul etmedi. Bakanlığın bu tavrı "aristokratik başkaldırıyı" körükledi ve ülkeyi neredeyse bir boyunca ikiye böldü. İsyan, bakanın gitmesi, Parlements'in ve aristokratların tam zaferiyle sona erdi. Hepsinin ötesinde, hükümetin Genel Meclis'i toplaması için (dolayısıyla krizin geniş kitleler aleyhine olacak biçimde çözümleneceği umuluyordu) baskılar sürdürüldü. Böylece Eylül 1788'de Paris Parlements'inin sürgünden başkente geri dönmesi, Arthur Young'ın, birkaç ay önce yazdığı *Fransa Gezisi*'nde değindiği, "hükümette büyük devrim olacağı" ve bunun "asaletin ve din adamlarının ağırlığının" artıracığı kehanetlerinin gerçekleştiğini gösteriyordu. Yani asillerin meydan okumalarıyla güçlenen devrim inancı toplum içinde zaten belli ölçüde oluşmuş-

tu ama devrimin oluş biçimi beklenenden farklı olacaktı. Bunun nedeni neydi? Özetle, Genel Meclis'i toplama sözü meclis içindeki farklı sınıfların hedeflerini yeniden tanımlamalarına ve buna göre tutum takınmalarına yol açmıştı. Bakanlık reformunun yanında olanlarla karşısında olanların bölündüğü burjuvazi ya da Üçüncü Sınıf (*Third Estate*) burjuvazi, Genel Meclis'in toplanması üzerine saflarını birleştirmenin ve kendi programlarını yapmanın kendileri için daha yararlı olacağına karar verdi. Genel Meclis'in toplanmasından daha farklı umutları olan Parlements ve asillerse kendi kartlarını masaya yatırarak düşündükleri reformların (ya da "özgürlüklerin") Üçüncü Sınıf ya da geniş halk kitleleri tarafından dile getirilenlerle hiçbir anlamda aynı olmadığını gösterdiler.⁷

Sonuç olarak, aristokrasi ve din adamları taraftar kazanmak yerine olanları da hızla kaybetmeye başladılar. Viyana Sarayı'na girme yetkisi olan İsviçreli siyasi gözlemci Mallet du Pan isyandan dört ay sonra, Fransa'daki ittifakların hızla değiştiğinden söz etmektedir: Sorunun artık, kralla imtiyazlılar (*privilégés*) arasında anayasal bir mesele olmaktan çıktığını, "Üçüncü Sınıfla diğer ikisi arasında savaşa dönüştüğünü" yazmaktadır. Genel Meclis'in Mayıs 1789'da Versay'da toplanmasından sonra ittifaklar değişti. Her zaman kararsız tutum sergileyen Louis, Üçüncü Sınıfla asiller arasındaki uzlaşmaz nitelikteki talepler arasında asillerin yanında tavır aldı. Askeri birlikleri Versay'a çağırdı ve (Üçüncü Sınıf ve müttefikleri tarafından yakın zamanda illegal biçimde kurulan) Ulusal Meclis'in dağıtılması hazırlıklarını başlattı. Bu darbe, Paris halkının karşı çıkmasıyla önlendi. Ekonomik ve politik krizlerin etkisi altında ezilen köylüler de kendi başlarına hareket ederek bu başkaldırıya katıldı. Ortak bir amaç uğruna bir araya gelen orta sınıflar, zanaatkarlar ve köylüler liberal aristokratların ve din adamlarının da desteğiyle Temmuz-Ağustos 1789'da Fransız Devrimi'nin ilk büyük aşamasını başlattılar.

---

7 Aristokratik isyan ve sonuçları hakkında en iyi inceleme için bkz. J. Egret, *La Pré-révolution française, 1787-88* (Paris, 1962); İngilizce çevirisi, *The French Pre-Revolution, 1787-88*, (Chicago, 1977).